

Adatok Czirjék Mihály testőríró életrajzához.

Sepsizoltáni Czirjék Mihály legrokonszenvesebb testőríróink egyike. Nemcsak könyvével az,¹ hanem egyéniségével is: azzá teszi életének egy Kazinczy följegyzette, finom epizódja, azzá teszi dicsőséges katonai pályája és tragikus sorsa is. Amit róla eddig tudunk, azt legalaposabban, több mint két emberöltővel ezelőtt, Ballagi Aladár kutatta föl és mondta el.² Azóta ismereteinket (csak alig valamivel) Szinnyei József gyarapította.³ Amit ők tudtak, azt próbálom az alábbiakban új adatokkal megszerzeni s pályafutásának képét, legalább vázlatosan, megrajzolni.

A Czirjékek ősi háromszéki református⁴ nemesek voltak. Sepsizoltán (régibb nevén Zoltánfalva) volt az ősi fészükük, egy másik, alighanem katolikus águk Csíkszentsimonban, a Szent Anna-tó közelében élt. Az ősök előkelő emberek voltak, nem egy közülük magas tisztségig vitte: Dénes a XV. század elején Sepsizsék, Antal a század végén az egész Háromszék főkapitánya volt, Vitályos meg Mátyás király korában épenséggel királybíróságig emelkedett. A család nagy vagyona mégis elúszott: 1580-ban Czirjék Simon vesztette el egy gyilkossági perében.⁵ A XVIII. században a család egyik ága már Középszolnok megyében élt,⁶ egy másik Szatmár vármegyébe került s ez utóbbiból, Czirjék András és Mikolay Teréz gyermekéül⁷ 1755-ban⁸ Szárazberekben született költőnk. Szülei tekintélyes emberek lehettek, mert a vármegye két gyermeküket ajánlotta a bécsi testőrséghez. — Mihály a sárospataki kollégiumban végezte tanulmányait s alig 18—19 éves korában fölcsapott katonának. Testvérbátyja, Lázár már ekkor — 1767. július 29. óta — Bécsben volt, együtt szolgált a testőrségnél a szomszéd Szaboles küldte két Bessenyeivel. De mivel egy Czirjék (Sándor) már 1761-ben ott van az első testőrök között s Lázár után 1768. szeptember 14-én Szatmár megye Czirjék Jánost is a testőrséghez küldi, (bár nem tudom megállapítani,

¹ *Érzékeny levelek*, melyeket frantziául magyarra fordított Cziriék Mihály magyar nemes testőrző. Bétsben, Trattner, 1785.

² *A magyar kir. testőrség története*. 1872. 218—225. l.

³ *Magyar Irók*. II. 537. l.

⁴ A testőrségnél 1787-ben kiállított *Dienst Stand* Czirjék Mihályt tévesen róm. katolikusnak mondja. (*Irodört. Közl.* 1935. 65. l.)

⁵ *Nagy Iván*: Magyarország. nemesi családai. III. k. 202. l.

⁶ *Kempelen*: Magyar nemesi családok. III. 212. l.

⁷ *Szinnyei*: id. h., Horányi nyomán.

⁸ *Horányi*, id. m. 755 l. (idézi Ballagi is) és *Kazinczy*: Magyar Pantheon. Abafi kiad. 576. l. Az évszám megfelel a Czirjék minősítési lapjain szereplő korának.

hogy ezek is testvérei-e, vagy csak atyafiai), egyelőre Mihálynak nem sok a reménye, hogy hamarosan maga is gárdista lehet. 1772 márciusában a 52. számú Gr. Gyulai Sámuel-gyalogezredhez kerül hadapródnak s harmadfél esztendő múlva. 1774. decemberében, ugyanott zászlós (*Fahnen-Cadet*) lesz.⁹ A legjobbkor. Ekkorra Lázár bátyja leszolgálta a testőrségnél köteles hat esztendőt s — nyilván, mert előmenetele nincs — a maga kérésére kinevezik a 2. számú Kálnoky-huszárezredhez hadnagynak.¹⁰ Mihály 1775. május 1. folyamodik bátyja helyére s nagyon hamar, már május 13-án el is foglalja azt.¹¹ Bárótzai Sándoron kívül a testőrírók közül senkit sem talál már Bécsben, csak a szintén erdélyi Kerekes Zsigmond került még oda félévvel előtte, aki éppen Bárótzai megkezdett munkáját, Dusch *Erköltsi Leveleinek* fordítását folytatta, de hamarosan elhunyt.¹² Bárótzin kívül egyetlen írónk sem szolgált oly sokáig a testőrségnél, mint Czirjék. Sok időt töltöttek együtt s Bárótzival együtt jártak el erdélyi honfitársukhoz, Dantzkay Józsefhez, ha Barcsay Bécsbe rándult: a négy erdélyi ember szívesen hallgatta meg egymás és mások fölolvastott kísérleteit. Bizonyosra vehetjük, hogy Bárótzai ösztönözte a fiatal Czirjéket is munkára, fordítgatásokra. De a kezdetet a testőrök irodalmi munkásságához, úgy vélem, elsőlül mindig a nyelvek s elsősorban a francia nyelv kényszerű tanulása adta.

Czirjék testőri pályafutásáról nem sokat tudunk. Mindvégig hadnagy (Unterleutenant) maradt, amint hogy a testőrségnél alig volt remény az előmenetelre. Magasabb állás kevés volt s ezeket is inkább a testőrségtől csapathoz került s harctéren kitént tisztekkel töltötték be. Ennek köszönhetette fényes pályáját Barcsay Ábrahám s viszont ezért volt Bárótzai — aki sohasem hagyta el a testőrséget — húsz évi szolgálat után is csak főhadnagy.¹³ Hogy Czirjék mégis 12 esztendeig, előlépés nélkül, itt maradt, annak oka az lehetett, hogy, az 1778-iki bajorországi harcon kívül, háborúnak egyelőre nem volt híre, s méginkább, hogy egy leány szíve kötötte Bécshez. Az idillt, mely Beöthy szerint¹⁴ „Chodowiczki önjának való tárgy“, Kazinczy jegyezte föl a *Pályám Emlékezetében*.¹⁵ 1784. februárjában Kazinczy regmeci szomszédjának, Rolly Józsefnek, vendégei érkeztek: Czirjék Mihály testőr jött meg a mátkájával, akit azért hozott magával, „hogy a bécsi leány hozzászokhatnék azon sivatag hottentott földhöz, hol az urak bajuszt hordanak s caflétlan hajakat“. Rolly ebedre hívta meg Kazinczyt és anyját, mert tudta, hogy Kazinczy is „szeret olvasni és irkálni“: ekkoriban Gessner-fordításán dolgozott.¹⁶ A fiatal pár — szebb leányt és szebb ifjat, írja, keresve sem találhatni

⁹ Minderről I. IK. id. helyén.

¹⁰ *M. kir. hadilebéltár*, testőrs. iratok. Protoc. I. (1760—68.) — 1767. VII. 51. — Jánost I. u. o. 466. l., 1768. IX. 14.

¹¹ *Irodört. Közlemények*, id. h.

¹² U. ott, 1932. 311. l.

¹³ U. ott, 1934. 598. l.

¹⁴ A szépprózai elbeszélés. II. 104. l.

¹⁵ *Abafi*-kiad. 88—89. l.

¹⁶ 1785-ben fejezte be. L. *Wesely Ödön*: Kazinczy Gessner-fordítása. Budapest, 1891. 10. l.

— asztalnál ült. A leány Colardeau *Abelárd és Heloízából* olvasott föl sorokat, Czirjék pedig fordítását ellenőrizte abból és javítgatta. A fordítás „aranyozott szélű papirosra vala írva, behintve aranyozott és kék porral, s a kék és rózsaszín tambour pántlika, mélyvel által vala tűzve, hosszú fodrokkal nyúla ki a papirosból“. Kazinczy boldogan nézte az idilli képet; de természetesen a bécsi írói körből érkezett, idősebb Czirjék is érdeklődött Kazinczy írói próbálgatásairól, ha már Bécsben nem, Rollytól hallhatta híruket. Összebarátkoztak.

Czirjék távozásakor Regmecen hagyta menyasszonyát. Abban reménykedett, hogy itt a megyében hivatalt kap s elveheti mátkáját.¹⁷ Nem sikerült állást kapnia, mint testőr, nem házasodhatott meg: az idillt szertefoszlatta az élet prózája. Kazinczy Gessner-fordításának egy részletét azonban magával vitte Bécsbe s átadta Báróztinak, aki hamarosan nemcsak maga gyönyörködött benne, hanem erdélyi, már említett barátainak is „idő kedves mulatásul“ ismételten fölolvasta.¹⁸ A következő évben megjelent Czirjék kötete: hogy Kazinczynak tetszett, azt már elmondottuk. Költőnk még élt, mikor nyomtatásban is kedvező, sőt dicsérő sorokat olvashatott róla: a Gr. Sztárai Mihály szabolcsi főispánnak ajánlott munkáról Horányi azt írta, hogy „versus sunt huius pulcerrimi amoenis nempe descriptionibus, sententiarum splendore ornati cum gravitate, at sponte sine tumore fluentes“.¹⁹ Valóban költői nyelvel versenyez sorainak pompás könnyedsége, síma folyása; méltán mondja Ballagi, hogy „fordításán az idegen forrásnak nyoma sem látszik, sőt olvasásakor könnyen azt lehetne gondolni, hogy eredeti művel van dolgunk“.²⁰ Beöthy kissé óvatosabban csak annyit említ, hogy „alexandrinjei tetszetős lendülettel és bizonyos símasággal folynak“;²¹ de bátran kimondhatjuk, hogy Czirjék volt a testőrírók legjobb formaérzékű és legköltőibb kedélyű poétája. Tájszólásokkal zamatos, kedves előadása feledteti, hogy kissé bőven ontja a szavakat:

¹⁷ *Pályám Emlékezete*. Id. kiad. 278. l.

¹⁸ Czirjék levele Kazinczyhoz, 1784. augusztus 20. — Kaz. Lev. I. 62. l.

¹⁹ *Nova Memoria Hungarorum*, 1792. 756. l. — Horányi csak abban téved, hogy mindhárom heroid forrásának Colardeaut tartja: „Continet haec opella... insigni vena atque elegantia linguae Hungaricae tria Cl. Collardi Galli poematia“. Csak az első rész első (nagyobbik) levele Colardeaué s eredetileg voltaképpen Pope heroidja: *Eloisa to Abelard*. A másik levél Dorat műve s tőle való a harmadik rész is: *Barneová Trumán barátyához*. A középső rész, *Hertzeg Asszony Vallier XIV-ik Lajoshoz* Blin de Sainmore munkája: *Lettre de la duchesse de la Vallière à Louis XIV*, précédée du'n Abrégé de sa vie. Czirjék együtt találta őket egy *Collection d'Héroïdes et pièces fugitives en vers* de Mrs. Dorat, Pezay, Blin de Sainmore, Colardeau, de la Harpe et Autres c., Liègeben, 1769. megjelent hatkötetes kis (12-r.) gyűjteményben, amelyct Fazekas Mihály is jólismert. (Kazinczy Lev. III. 17.) A prózai bevezetések is megvoltak forrásában. — Claude Joseph. Dorat *Lettre de Zéila* c. heroidját (*Poesies*, Genève I. 121.) Kis János fordította (*Poétai munkái*. 1865. 75. l. V. ö. EPhK. 1912. 827. l.)

²⁰ (Id. m.) 1872. 222. l.

²¹ *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*. 1887. II. 104. l.

Colardeau sorszámát a magyarban több mint kétannyival fordítja:²² Dayka fordítása jóval tömörebb, Kazinczy jóval utóbb is (1803) azt hirdette Czirjékről, hogy neve örökké élni fog „a' Discóság templomában.”²³ Hálával gondolt rá, hogy — mint láttuk — Bárótzai hajlandóságát megnyerte számára.

Munkája tehát, amelyben bizonyára Bárótzai Sándor is, mesztere, de Barsay is örömét lelte, szép sikert ért el.

1787-ben életére új fordulat következett. II. József török háborújának már fujdogált a szele. Katalin cárnő a Krim-félsziget visszaszedését megtagadta a Portától, a szultán az orosz követet a Hét-toronyba záratta. A cárnő erre megüzente Törökországnak a háborút, Ausztriát pedig szerződés kötelezte a segítségre. II. József leirat-tal kérdést intézett a testőrséghez: „ob und welche Garden bey Ausbruch eines Krieges zu Feld Regimentern im dormaligen Charakter übertreten wollen.”²⁴ Nemcsak Czirjék jelentkezett azonnal.²⁵ hanem „azokon kívül, kiket a' hosszas F. Udvari hívszolgálat a' tsatázó-piatzon szolgálni alkalmatlanokká tett.”²⁶ minyájon készek az ellenséggel szembe-állani.”²⁷ A különböző lovas- és gyalogezredekhez kettesével jelentkeztek, a legtöbbben azonban, kilencen, a székely huszárezredhez, ahova a testőrök közül B. Naláczy József már 1775-ban mint főhadnagy vonult be.²⁸ Ennek az ezrednek, amelyet Mária Terézia 1762-ben állított föl,²⁹ azért volt nagy a népszerűsége az erdélyiek között, mert alapos része volt a Hóra és Kloska nevéhez fűződött oláh lázadás elfojtásában,³⁰ színszékely volt a legénysége, de ekkorra színmagyarrá cserélődött már az eleinte nyugdíjasokból alakított tisztikara is. Czirjéket mindezenfelül még valami vonzotta a bukovinai határon, az erdélyi bércek és szorosok mentén Fábry ezredes hadosztályához tartozó ezredhez: ott szolgált, mint svadronyos kapitány (Premier Rittmeister) Lázár bátyja is. Végre előmenetelre is volt kilátása; ráadásul hírek járták, hogy II. Józsefnek nagyon jól esett a testőrök szépszámú jelentkezése s örömeiben meg akarta hagyni a hadiszoldon felül gárdista-fizetésüket is. „E' még nem bizonyos, legalább még magok se tudnak a' Gárdák semmit felölle — teszi óvatosan a hírhez Szacsvay Sándor *Magyar Kurírja*,³¹ — de a háború itt volt s vele a boldogulás reménye. Október elejére

²² *Egyet. Philol. Közlöny*: 1915. 152. l.

²³ *Kazinczy Levelezése*: III. 1. l.

²⁴ *Hofkriegsrat* (HKR), Prot. 1787. G. 2279. l. (Bécsi Hadilevéltár).

²⁵ U. ott G. 2507. l.

²⁶ Talán éppen Bárótzai Sándorra céloz.

²⁷ Bétsi Magyar Kúrir, 1787. 619. l. (Szeptember 22.)

²⁸ IK. 1935. 64. l. A *Delwaide* név helyvesen Wilhelm v. Dellawerde-Ottenburg első kapitány, aki századát Naláczy helyett, mivel hadnagy nem vásárolhatott kapitányi helyet, Blaskovich József főhadnagynak adta el s ennek helyét vette meg 1773. szeptember 24-én Naláczy. (Amon v. Treuenfels, *Geschichte des K. K. 11. Huszaren Regimentes Herzog Alexander v. Württemberg*. 1878. 15 l.) — Naláczy nem sokáig volt az ezrednél: 1778. májusában, a híres Benyovszky Móric idejében, már nem szerepel a tiszti névsorban.

²⁹ Amon v. Treuenfels id. m. bevezetésében.

³⁰ U. o. 28—52. l.

³¹ *Bétsi Magyar Kurir*, 1787. 628. l. (Szept. 26.)

megjött az áthelyezés s az első vasárnap a testőrség hivatalos miséjén már új ezredük formaruhájában tarkállottak a gárdisták, akikhez a mise után kapitányuk, Gr. Károlyi Antal, beszédet intézett s arra kérte őket, „ne tsak arra vigyázzanak az Urak, hogy Kapitányok ’s Majorok lehessenek, hanem arra, hogy Vitéz Elejeknek halhatlan hadi dicséretjeket fenn-tarthassák, Hazájokhoz ’s F. Királyokhoz való örökös hívségeket megbizonyhassák.”³²

Czirjék november 1-én már a székely huszárezredben szolgált,³³ amely a bekövetkezett török és francia háborúkban a monarchia egyik legkiválóbb csapattestévé verekedte magát. Gr. Nemes János alezredes lovasosztályába osztották be, svadronys kapitánya Killyéni Székely Antal lett, háromszéki születés, és testvérbátyján kívül itt szolgált Bárótzai Sándor unokaöccse, Kövesdi Boér Sándor is,³⁴ utóbb Barclay *Argenis*ének fordítója. Félesztendeig csakugyan megkapták gárdista fizetésüket is, ezt csak 1788. júliusában szüntették be.³⁵ Czirjék ekkor már — május 16. óta s visszamenően február 17-iki ranggal — főhadnagy volt³⁶ és pedig (hosszú testőri szolgálata mégis javára vált) az osztálynál rangban a legidősebbik s mivel kapitánya sokat betegeskedik, voltaképpen a századnak ő a parancsnoka. Gyors előlépését azonban nemcsak korának és hosszú szolgálatának, hanem, s leginkább, vitéz magartásának köszönhette.³⁷

A harcok eleinte Moldva főhelye, Jassy körül folytak s Czirjéknek gyakran volt alkalmá vitézségét megmutatnia. 1788. augusztus 31-én a székely huszárok és éppen Nemes gróf két százada védte ki Onestinel Ibrahim Nazir pasa támadását: tatárok és janicsárok ellen, mint száguldó vihar, kaptak a hátukba a lőfő- fiak és szörnyű vérfürdőt rendeztek.³⁸ Október derekán Fábry már Foksánynál támadja a törököt s a székely huszárok „ez a nagy-szerű és érdeme szerint már sokszor megdicsért csapat (írja harcjelentésében Fábry) olyan lendülettel és keményen támadott az ellenségre, hogy azonnal 54 török holtteste maradt a csatatéren, a többi, ha foglyul nem esett, elmenekült.”³⁹ El kell képzelnünk Czirjéket, a hős tisztet, Nemes György székely huszáraival — az

³² U. o. 662. l. (október 10.)

³³ Muster Liste, Zágon, 1792. — Ober Lieutenant Michael von Czirjék, gebürtig von Hungarn, Szárazberek. 58 Jahr, Reformiert, ledig. A^o 1771. als Kays. Cadet bey Sam. Gyulay, alldort 775. zum Fähnrich avanciert, a^o 1774. zu die Hungarische Nobel Garde als Unter Lieutenant und 1-ten Nbr. 1787. von der Garde zu -Szeckler Huszaren als ober Lieutenant. — HKR. Musterlisten des K. u. K. 11. Huss. Rgmts. — Az adatokban egy-egy év öregbítés van (l. IK. 1935. 65.), de ez az adat helyes.

³⁴ Kövesdi Boér Sándor ekkoriban (1787.) főhadnagy, 1789. szeptemberében részt vesz a híres martinestyei ütközetben, 1792-ben 2. Rittmeister, r. kath., nős. 1795. febr. 26-án az 1. sz. császár-huszárezredhez helyezik át.

³⁵ HKR. Prot. 1788. G. 5054. l.

³⁶ U. o. G. 2145: „... avanciert und dadurch nach der Kriegs Gebühr in einen höheren Gehalt getreten sind:... Cziriek zum ober Lieutenant” és Bétsi Magyar Kurir 1788. 425. l.

³⁷ Ballagi: id. m. 218. l.

³⁸ Amon v. Treuenfels: id. m. 57. l.

³⁹ U. o. 70. l.

imént még idilleket élt Bécsben — mint küzd a székely határokon és védi tüzzel, lélekkel a hazájába vezető utakat.

Valóban Marrojeny oláh vajda a következő tavasszal — májusban Czirjék még Kimpolungnál csatázik — a szorosokat akarja, egyszerre mind, áttörni: a bozzai, töröcsvári, tömösi hágók ellen egyszerre támad s 9000 török indul csupán a tömösi szoros elfoglalására, amelynek szirtjein, a predeáli sáncokon Leyritz őrnagy védi az átjárót.⁴⁰ Nyár dereka van s az erdők homályának leplében erős oszlopokban, megingathatatlan erővel, „nagy dühvel” ront előre a török. Bármily hősiiesen védekeznek Leyritz csapatai, a török nagy vereséssel jár, már-már eléri a hegyfokát. Alul az erdőkből újabb 800 főnyi segítség kezd előnyomulni. Mikor ezt Fábry észreveszi, 150 önként jelentkező gyalogost és a „magát győzelemre vagy halálra meg-határozott, meg-rettenthetetlen” székely huszárezred öt szakaszát rendeli támadásra. Élükön Pávai Vajna Gábor kapitánnyal — e volt testőrtiszt az ezred legendás hőse — (Székely Antal betegen hátul van) és Czirjék főhadnaggyal, mialatt a hegytetőn már folyt a szuronyharc, elébb csak megmutogatták magukat a töröknek, hogy azt megtévesszék és céljától eltérítve, maguk felé csalják s a nyílt terepen ütközetre kényszerítik. Mikor azonban a jól fegyverezett török csapat nem állt kötélnek s az éj folyamán lassan a sáncok felé kezdte fölverekedni magát, a gyalogosok tűzbe fogták őket, Vajna és Czirjék, a két gárdista pedig székelyeikkel rohamra indult. Négyórai véres kard- és szurony- („fegyverkezés”) harc következett, retentő öldöklés, de a huszárok győztek. Leyritzet fölszabadították az új roham alól, a török eszeveszetten menekült Sinaja felé, Vajna és Czirjék székely lovasai pedig vágták és aprították „az erdő bé vágások közt futkosó és bujkáló ellenséget, míg tsak lóval lehet menni.” A harci mámor még a nagybeteg Székely Antalt is előre-csalta: meghallván, hogy százada tűzharcban van, „sebes nyaralva ment utánuk s elegyedett a harcba.”⁴¹ Ott van Czirjék szeptember 22-én a híres martinestyei ütközetben is, de Kóburg e nagyszerű diadala és Belgrádnak sokszor megénekelt bevétele után, a harcok elcsöndesednek. Járórharcok és előrsi csetepaték közt telik az idő, közben II. József meghal s 1791. augusztus 4-én a sís-towói béke végét veti a török háborúnak. Czirjék már az első években is becsülettel megfelelt az intelmeknek, amelyeket gr. Károlyi Antal a harcba indult testőrok lelkére kötött.

1789. karácsonya óta a székely huszárok Miricsesztnél táboroznak⁴² s 1790. őszén Czirjék hosszabb szabadságot kap.⁴³

A békekötés után hazakerülnek, éppen Háromszékre, Czirjék százada Zágónba, a Mikes falujába. Úgy látszik, nyugalmasabb idők következnek. Czirjék Lázár valami baklövést követett el: 1792. január 1-jével (mint utóbb Kisfaludy Sándort) az 1. helyőrségi cz-

⁴⁰ U. o. 63—64. l. és *Bétsi Magyar Kurir*: 178, 799., 859. és 842. l.

⁴¹ Az idézetek a *Bétsi Magyar Kurir*ből valók (l. előbbi jegyzetünket), de az események leírásában Amon v. Treuenfels id. ezredtörténetére támaszkodtunk.

⁴² *HKR.* Létszámjelentés a 11. h. ezr. állományjelentései (*Muster Listen*) között.

⁴³ *HKR.* Prot. 1791. A. 244. l.

redhez helyezik át⁴⁴ s azontúl a munkácsi várban teljesít szolgálót. Mihály pedig — már negyvenedik évéhez közeledik — házasságra gondol. A szép bécsi leányt már elfeledte, emléke ifjúkori álmoknak ha élt benne, talán a leány is férjhezment. 1792. nyarának végén érkezik kérvénye a bécsi haditanácshoz. „Siebenbürg. Gral Comdo ddo 21. Aug. zeigt an, das Szekler Huszaren Rgmt. seye vorworlich eingeschritten, womit dem Oberlieut. Czieriek bewilligt werde sich mit der Hauptmannswittwe Szeckel gebohren Gyárfás zu vereheligen. Da vermög Copie des Depositenscheins die Braut bei ihrer ersten Verheligung im Jahre 784. die Heurats Caution sichergestellt und gegenwärtig den weiters begehenden Verzichtsevers gefertigt habe, so bittet das Gralcomdo, womit ein umgeänderter Depositenschein erfolget werden wolle.“⁴⁵

Killyéni Székely Antal — Czirjéknek hosszú időn át kapitánya — (bár sokat betegeskedett), túlélt: költönket:⁴⁶ az asszony nem lehetett az ő özvegye, annál kevésbbé, mert a *Hauptmann* (nem *Rittmeister*) megnevezés gyalogsági tisztre vall; a haditanács által kiadott házassági engedélyekről vezetett könyvben⁴⁷ ugyanis az asszony első házasságáról ezt találtam: „2-tes Szeckler Regiment. — Hauptmann Székely. — Gyárfás Teréz. — 1784. XI 24. exped. — Caution auf Realitäten intabuliert 6000.— fl.“ Itt tehát a 2. székely határőr gyalogezred egy századosáról van szó: nemes Székely Károly kapitány aktív szolgálatban, 1791. augusztus 21-én halt meg, hét évi házasság után, s két kis árvtát hagyott hátra. Ezek Székely halála után Killyénben laktak. Gyárfás Teréz, az özvegy, Gyárfás Elek lécfalvi birtokos leánya; apjának Lécfalván nemesi kuriája, 12 telkesjobbágya. 152 hold szántóföldje és 44 hold rétje volt. Czirjék békés táborozásuk közben Killyénben ösmerkedett meg vele, a menyecske kapitányának volt a rokona, talán sógornője, és családi körben keletkezett vonzalmuk s született meg az új frigy gondolata. A legfelsőbb haditanács hamarosan megküldte az engedélykiratot; a Heiratsbuch szerint: „Szekler Huss. (Rgmt.) — Cziriek Ob. lieut. — Szekeli Theresie gebohren Gyárfás. — Laut Exp. 7. 7-br. 792. — Caution: die bey der Wittwe 1-ten Heirat auf Realitate versichert. Caut. 6000. — Exp. 20.9.“⁴⁸ A betáblázott összeg felét föloldották, talán a háború miatt, úgy látszik, nem volt szükség ennyi óvadékra.

Gyárfás Teréz nem sejtette, hogy új boldogsága még rövidebb ideig fog tartani, a daliás huszárfőhadnagy alig több, mint félesztendőt élvezheti fiatal házasesetének szépségét. Otthon voltak, szülőföldjükön, a szerette Erdélyben, egyelőre béke volt, a helyőrségi szolgálat teremtette gondtalanabb életet éltek; nem látták a nyugaton egyre jobban tornyosuló fellegeteket. 1795. januárjában Czir-

⁴⁴ *Amon v. Treuenfels*: id. m. 89. l.

⁴⁵ *HKR*. Prot. 1792. B. 1110. l.

⁴⁶ 1807. márc. 31-én, mint őrnagy vonult nyugalomba. (*Amon v. Treuenfels*: id. m. 243. l.)

⁴⁷ *Heiratsbuch* I. k. (1755—1785.) 137. l. versoján.

⁴⁸ U. o. II. k. (1785—1810.) 53. l. versoján. — A Székely Károlyról szóló adatokat l. *HKR*. 1784. G. 3502. és *Vormerkbuch über pensionierte Wittven*.

jék még a nagyszabeni hadipénztárból kapja főhadnagyi fizetését⁴⁹ s január 21-én XVI. Lajos Párizsban a guillotine alatt vérzik el. Ha Ferenc király eddig késlekedett, most elkövetkezett, mert a megdöbbsent Európa is követelte, a megtorlás pillanata. Az év tavaszán Erdély békessé vált határaitól a fényesmultú székely huszárezredet is Wurmser hadseregéhez, a Felső-Rajna partjaihoz rendelték. S mikor Czirjék Mihály elbűsűzött ifjú hitvesétől, alig sejtette, hogy többé sohasem látja viszont: nemcsak az özvegynek, neki is tragikumuma lett, hogy kétszer érezte magát közel a boldogsághoz és sorsa mindkétszer megtagadta tőle. Egy 1789-ben Fábryt dicsőítő rövid költeményén kívül többé sohasem írt verseket.⁵⁰

Czirjék ezúttal régi ismerősnek, volt testőrtisztnek: a Barcsay környezetéből jólismert Vargyasi Dániel Lajos őrnagynak lovasosztályába került: eddigi fölöttese, gr. Nemes György lett az ezredparancsnok. Egy darabig komolyabb harcban nem volt részük. A szövetségesek németalföldi győzelmei a francia erőket ott kötötték le; Németalföld meghódítása után azonban Wurmser is támadni kezdett. Ezredünk Kehl közelében, a Rajna mentén láncolatosan látta el az őrszolgálatot Almsweiertől Auenheimig, sváb földön. A franciák is nyugtalanokdáltak és szeptember derekán huszárjaink Stollhofen és Kehl között több támadást vertek vissza.⁵¹ Október közepén Wurmser végre Weissenburg ellen indult, az élen, mint elővéd, a székely huszárezred nyomult előre: ettől kezdve nemcsak az ezrednek, hanem éppen a Daniel-osztálynak, amelyben Czirjék is szolgált, sok dicsőség jutott osztályrészéül. Fort Louis elestében (nov. 14.), mikor 111 ágyút zsákmányoltak, övék volt a főszerep. Valóságos diadalmenet volt a harcuk: alig 10 nappal utóbb Weierheimnél aratnak győzelmet, karácsony napján bevonultak Weissenburgba, de Czirjék századát rögtön őrjáratra küldték ki s a székely fiúk hamarosan kézitusába kerültek a franciákkal. Szokott heves rajtaütésükkel sok ellenséget lekaszaboltak s a támadó osztagokat visszaverték. — A sok diadalnak azonban az év végére, a szövetségesek egyenetlensége miatt, vége szakadt. December 29-én elrendelték a Rajnánál a visszavonulást. A székely huszárok, miután Fort Louist levegőbe röpítették, utolsóknak jöttek vissza a Rajna hídján. Nagyszerű viselkedésükért Daniel alezredekessé, Czirjék Mihály kapitánnyá lépett elő. Hosszabb téli pihenő következett, de szabadságra, hazamenetelre — ily messziről — gondolni sem lehetett. Hadiszállásuk Speyer környéke, s mikor a nyáron újból föllángol a harc, a Neckar és a Rajna mentén csatáznak. Június 19-én a legszörnyűbb és legvéresebb kézitusák egyikét vívják meg, augusztusban megint Baden mellett, Stollhofennél csatázik Czirjék s a bázeli béke újra csöndet teremt.

1795. nyaráig nem kerültek nagyobb ütközetbe; de nyáron már megint a Neckar partján vannak s szeptember 24-én Heidelbergnél a már-már győzedelmes franciákkal szemben egyik leggyönyörűbb győzelmüket vívják meg, a rajnai két császári hadsereg között megteremtik az összeköttetést s a hadseregbe újra bi-

⁴⁹ *HKR. Prot.* 1795. J. 56. l., jan. 12-iki nyilvántartás.

⁵⁰ *Magyar Músa*, 1789. 7. sz. Közli Ballagi is, id. m. 440. l.

⁵¹ Ez és az alábbiak az ezred története alapján. *Amon v. Treuenfels*: id. m. 89—115. l.

zalmat, öntudatot, lelket öntenek. A Neckar vize véres a halottaktól. „*Alle Stabs- und Oberoffiziere des Regiments haben sich in den Gefechten des ... 24. September 1795 mit Ruhm bedeckt*” — mondja az ezredtörténet:⁵² Czirjék is a nap hősei közé tartozott. Ha szíve bizonyára minduntalan hazafájt is, az ezred folytonos diadalútja mámorossá tette a lelkét.

A következő tavaszig — Napoleon Olaszországba vonta a főerőket — fegyverszünet volt, amely május 31-ig tartott. Június közepén Gr. Sztaray Mihály altábornagy hadtestében, Oggersheim körül állnak harcban.⁵³ A székely huszárok sok győzelmüktől szinte megittasulva harcolnak. Többször előfordul, hogy az ellenség szétválík s a mögöttük rejtett ágyúk fogadják tűzükkel a mieinket: a székely huszárok ilyenkor maguk kérnek engedélyt a támadásra s olyan hévvel, feltartóztatathatatlannal rohannak az ágyúk poklán át az ellenséges tüzérségre, hogy az szörnyű meglepetésében védekezni sem tud. Czirjék méltó hozzájuk, de méltó marad a Rajna balpartján is, ahová nemsókára visszakerülnek: június 28-án Nieder-Achernnál ismét kitünteti magát. Egy erdőszélre kikülönítve, Nussbach felől előnyomuló ellenséges csapatot vesz észre. Gyors elhatározással s a szokott erős lendületű támadással rajtuk üt huszárjaival s mert a szomszédos század észreveszi a harcot és támogatására siet, vissza is úzi és megszalasztja a franciákat.⁵⁴ Ez az idő — június 22. óta — különben is folytonos harcokban telik: „megszűnés nélkül való viaskodásban vóltanak az ellenséggel — írja a *Magyar Merkurius*⁵⁵ — a nélkül, hogy a 'strapátziák és a' veszedelmes környüllások, az ő bátorságokat és áthatatos el-tökélettségeket meg-lankaszthatták volna.” Nem rajtuk múltott, hogy Sztárainak a Rench mellől Bühlig s onnan Stollhofenig és Steinbachig (a Rajna és Baden városa között) vissza kell vonulnia, oda, ahol a székely huszárok s velük Czirjék, már harmadszor harcolnak. Itt következik el az ezrednek egyik legszomorúbb „véres tsatája”, amelyben, több tisztársával együtt, Czirjék Mihály is megsebesült.⁵⁶ Kigyógyult-e sebéből s résztvett-e a bajor földön Jourdan ellen vívott győzelmes csatákban,⁵⁷ az ezred nürnbergi kalandjában, Károly főherceg würzburgi nagyszerű diadalában s utána betegedett-e meg, nem tudjuk. Vagy sebetől kinezva, vagy kórtól gyötörtetve sínylődött télen át kórházakban s lassan gyógyulva hanyódott-vetődött egyre közelebb hazájához. Hányszor fölcillanhatott benne a gondolat, hogy hamarosan viszontlátja ifjú feleségét, otthon, a székely havasok között! Mégis, március lett, mikor még mindig

⁵² Id. m. 131. l.

⁵³ Bétsi Magyar Merkurius 1796. 750. l.

⁵⁴ *Amon v. Treuenfels*: id. m. 150. l.

⁵⁵ 1796. 814. l.

⁵⁶ U. o. 837. l. (Hivatkozik rá Ballagi is): „az Erdélyi Székely Huszárok közül Kapitány Székely Sándor és Hadnagy Ferentzy el-estének; ... Hadnagy gr. Lázár és Regiment-adjutánt Gelb el-fogattattak... Teleky Tamás és Czirjék kapitányok, 's-Lukáts, Szentés és Mottók Hadnagyok sebet kaptak.” (Székely halálát alább megcáfolja; valóban később, mint órnaggyal is találkozzunk vele az ezred történetében.)

⁵⁷ *Fournier*, Napoleon. I. 146. l.

beteg, magyar földre került. Pestről Ceglédre vitt az útja: Erdély felé...

A többi a ceglédi ref. egyház *Matricula Defunctorum* ja mondja el:⁵⁸

„1797. március 14. — T. Czirjék Mihály Ns. Székely Lovas Regementből való kapitány, aki a Ns. Regementből a frantzia háborúból jövén és szándékozáván Erdélybe, itt le betegedett és meghalt a feljegyzett napon délelőtt 11 órakor s eltemettetett 16-ik Martii“

Halálának adatát a bécsi hadilevéltárban találtam meg:⁵⁹ eddig Nagy Iván nyomán 1798. szerepelt az irodalomtörténetben.⁶⁰ Halálózása helyére is a hadilevéltár egy adata vezetett.⁶¹ Czirjék Lázár, Mihály bátyja, aki azóta is, hogy találkoztunk vele, Munkács várában teljesített szolgálatot, 1797. áprilisában szabadságot kért Ceglédre, hogy ott elhunyt öccsének hagyatékát rendezze. Szabadságáról május 7-én tért vissza.⁶² maga is rokkantan; a következő évben podagrája miatt nyugdíjba vonult.⁶³ Az özvegyről, akinek sorsa éppen olyan tragikus lett, mint Czirjéké, nem tudunk semmit. Távol, a Rajna mellett a huszárok májusban vidám táborozásra vonultak s rajnai bor mellett pihenték ki fáradalmaikat;⁶⁴ 1801. elején tértek vissza Erdélybe. Az ezredtörténet gyönyörű részleteket mond el diadalmenetükről,⁶⁵ amellyel hazájuk sok dicsőséges harcukat ünnepelte; a babérkoszorúkból egy levél Czirjék emlékének is jár. Képét, melyet 1875-ban egy kései szárazberki rokona, Czirjék Imre adott a M. T. Akadémiának, (utóbb tévesen Bessenyeiének tartották) Barabás Miklós renoválta.⁶⁶

Gálos Rezső.

⁵⁸ Czeglédy Sándor ceglédi ref. esperes k. barátom volt szíves számomra a kértem adatot kifejyezni.

⁵⁹ *HKR.* Prot. 1798. C. 457. l.

⁶⁰ Ballagi A. is megjegyzi (id. m. 219. l.), hogy nem tudja, honnan vette Nagy Iván ezt az adatot.

⁶¹ A haditanács jegyzőkönyveiben azontúl Czirjékről már csak egy adat van: Szoboszlay Gergely (úgy látszik, budai vagy pesti) csizmadia az elhunyt kapitány 52 frt. adósságának megtérítését az ezredtől kéri. Prot. 1797. K. 176. l. (Nem kapta meg.)

⁶² *HKR.* Prot. 1797. F. 617. l.

⁶³ *HKR.* Prot. 1799. D. 228. l.

⁶⁴ *Amon v. Treuenfels:* id. m. 197. l.

⁶⁵ U. o. 208. l.

⁶⁶ *Akadémiai Értesítő:* 1875. 168. és 174. l.